

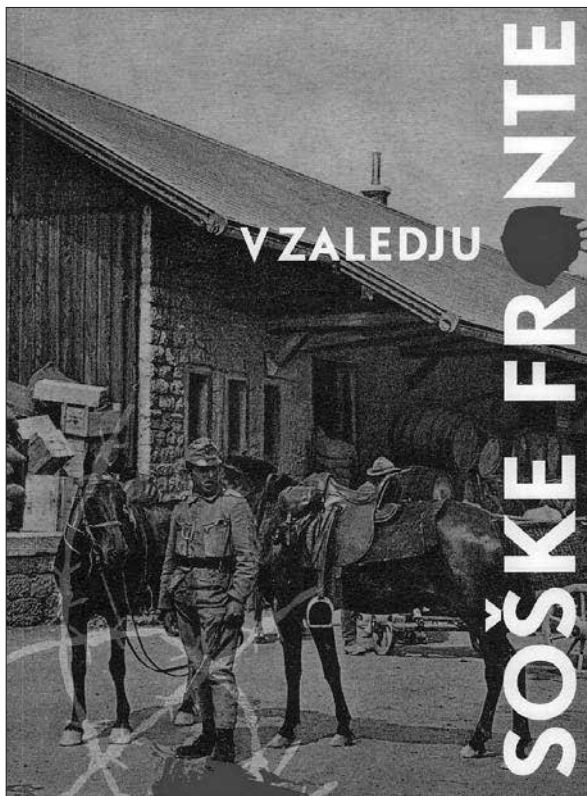
Po razstavah

V zaledju soške fronte (razstava in katalog). Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana s partnerji, 2015–2017, 60 strani.

Ob 100. obletnici odprtja soške fronte, največjega in najbolj krvavega vojaškega spopada na našem ozemlju, je prišlo do sodelovanja petih kulturnih ustanov. Zgodovinski arhiv Ljubljana, Pokrajinski arhiv Koper, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Gornjesavski muzej Jesenice in Tolminski muzej so se združili v projektu *V zaledju soške fronte*, katerega rezultat sta razstava in katalog z enakim naslovom. Projekt sovpada s stoletnico soške fronte (1915–1917) in predstavlja nadaljevanje razstave *Kuge, lakote in vojske, reši nas, o Gospod*, ki jo je pripravil Zgodovinski arhiv Ljubljana in se je osredotočila na prvo leto velike vojne na Kranjskem.

Skupina avtorjev razstave in kataloga *V zaledju soške fronte*, ki je aktivno sodelovala pod organiza-

Naslovnica kataloga *V zaledju Soške fronte*.

cijskim vodstvom arhivistke Zgodovinskega arhiva Ljubljana Judite Šega, je leta 2015 javnosti predstavila usklajen izdelek. Razstava je potovala širom Slovenije (Kranjska Gora, Nova Gorica, Logatec, Kranj, Ljubljana, Novo mesto, Škofja Loka, Idrija, Tolmin, Koper, Kamnik, Kočevske Poljane, Stična, Železniki, Celje).

Razstava kaže soško fronto v novi luči, saj gleda v zaledje fronte in opozarja na velik pomen, ki ga je imelo za vojaške akcije na frontni črti. Hkrati predstavlja različne vplive, ki jih je imela fronta na življenje na obsežnem zalednem območju. O tem pričajo arhivski dokumenti in muzejski predmeti, od katerih so nekateri predstavljeni prvič.

Prebivalci zaledja so se prvo leto z vojno srečevali le posredno, saj so se vojaki bojevali daleč stran v Galiciji in na Balkanu. Z vstopom Italije v vojno in odprtjem fronte ob Soči pa so se spopadi prenesli na slovenska tla ter korenito spremenili življenje ljudi ob frontni črti in v njenem zaledju.

Razstava je sestavljena iz več vsebinsko raznolikih sklopov, ki prehajajo drug v drugega in skupaj tvorijo zaključeno celoto. V izbranih dokumentih se zrcali pestra in raznolika vojna problematika. V prvem delu je predstavljen potek soške fronte, ki se je na 90 km dolgem pasu od Bovške kotline do izliva reke Timave v morje zajedla v slovensko etnično ozemlje in ga razdelila na dva dela: območje pod italijansko zasedbo na desnem bregu Soče in območje na levem bregu, ki je ostalo v okviru Avstro-Ogrske in so ga njeni vojaki krčevito branili. Italijani so takoj po zasedbi uvedli svojo upravo in italijanski jezik ter več kot 10.000 tamkajšnjih domačinov pregnali v begunska taborišča po vsej Italiji. Le redkim je še pravi čas uspelo pobegniti na avstrijsko stran, kjer je bilo celotno dogajanje podrejeno materialni oskrbi frontnih položajev, iz izpraznjenih primorskih vasi pa so sprejemali ranjence, begunce in ujetnike.

Begunci in vojni ujetniki so za potrebe fronte gradili ceste in železnice ter postavljali taborišča. Tovarne so postale del vojne – na Jesenicah in Javorniku so izdelovali bajonete in bodečo žico. Tudi zaledju so grozili bombni napadi, ljudje so živeli v hudem pomanjkanju, vojska je plenila vse ... Leta 1917 so skoraj iz vseh cerkva pobrali bronaste zvonove, ki so jih pretopili ter izdelali topove in orožje.

Kjer streliva, vode in živeža ni bilo mogoče prepejlati po železnici ali cesti, so gradili tovarne žičnice.

Razvejani sistem železnic, cest in žičnic, zgrajenih za potrebe soške fronte, je na razstavi predstavljal poseben zemljevid.

Potrebam vojske je bilo prilagojeno celotno gospodarstvo. Industrijski obrati na Jesenicah, v Ljubljani, Idriji, Škofji Loki in drugje so se preusmerili v proizvodnjo orožja, streliva, obleke, obutve idr., surovine zanje pa so zaradi pomanjkanja vedno pogosteje pridobivali z različnimi nabiralnimi akcijami; zbirali so celo kosti, ki so jih uporabljali pri izdelovanju mila.

Ker je domače moške delovne sile primanjkovalo, so za dela v vojaških delavnicah, na poljih in pri gradnji infrastrukture zaposlovali italijanske in ruske ujetnike. Ruski vojni ujetniki (10.000) so gradili tudi vršiško cesto, ki je bila ključnega pomena za oskrbovanje frontnih položajev ob Soči.

Naslednji sklop govori o tisočih primorskih beguncev, ki so novi dom našli pri sorodnikih in prijateljih na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem ter v begunskih taboriščih v današnji Avstriji in Češki. Posebno pozornost so namenili številnim ranjencem, ki so za bolnišničnimi zidovi vsaj za nekaj časa našli težko pričakovani mir in si pozdravili rane, ki so jih povzročile sovražnikove krogle in granate. V večjih mestih v zaledju skoraj ni bilo šole, samostana, dvorane ali tovarne, ki je ne bi v celoti ali vsaj delno spremenili v vojaško bolnišnico.

Na razstavi je predstavljeno tudi vojaško sodišče v Ljubljani, ki je delovalo od marca 1915 dalje in je 23 oseb obsodilo na smrt zaradi veleizdaje, žaljenja cesarja in države ter raznih hudodelstev.

Ob vseh tragičnih dogodkih na fronti je kosila tudi bela smrt, kot so imenovali snežne plazove, ki so že prvo zimo vojne zahtevali okoli 600 žrtev. Žr-

tve bele smrti so bili tudi ruski ujetniki na gradbišču vršiške ceste.

Razstavo V zaledju soške fronte zaključuje sklop dokumentov in fotografij o opustošenju, ki je ostalo za vojaki po preboju pri Kobaridu (čudež pri Kobaridu) jeseni 1917. Takrat se je fronta premaknila globoko v Padsko nižino, ljudje ob Soči pa so po dveh letih in pol neprestanih obstreljevanj spet začutili mir in začeli razmišljati le o vsakdanjih opravilih, obnavljati domove in spet obdelovati polja.

Razstava je v digitalni obliki že predstavljena na portalu Sistory.

Zadnja postaja razstave je bila v Celju z otvoritvijo 14. septembra 2017, ob stoletnici bojev enajste soške bitke (od skupaj dvanajstih). Razstavo smo dopolnili z izvirnimi dokumenti (izbor je opravil dr. Bojan Himmelreich), ki jih hranimo v fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva Celje. Tudi v Celju in okolici so močno čutili vpliv vojne, kljub temu da na tem območju neposrednih spopadov ni bilo. S pomočjo izbranega arhivskega gradiva smo izpostavili najširše vplive vojne na civilno prebivalstvo.

Naj predstavim dokumente, ki govorijo le o treh od mnogih tegob, ki jih je prva svetovna vojna prinesla civilnemu prebivalstvu na Štajerskem in se navezujejo na tematiko razstave:

1) Z območja soške fronte pobegli ali pregnani so bivali tudi v Celju, o čemer priča pregled beguncev po številu in narodnosti na območju mestne občine Celje.¹ 2) Po odprtju soške fronte so ozemlje Kranjske razglasili za vojno območje in za potovanje tja so prebivalci potrebovali dovoljenje vojaških oblasti. O tem npr. priča dovoljenje za potovanje iz Dola pri Hrastniku v Ljubljano in nazaj.² 3) Ob razpadu Avstro-Ogrske so se oblasti v Ljubljani zavedale težav, ki bi lahko nastale, če množic s soške fronte umikajočih se vojakov iz vseh krajev države ne bi čim hitreje odpravili preko slovenskega ozemlja; to ponazarja telegram z navodilom poverjenika za notranje zadeve Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani glede ravnanja prebivalstva ob umiku vojaštva s soške fronte ob koncu vojne.³

Razstava je opomin in hkrati apel, naj znanje in tehnika služita človeku. Kako bo človek uporabil znanje, je odvisno predvsem od njega samega. Tudi to, za kakšen namen bo uporabil nož, je odvisno od njega. Naj z njim odreže kruh in ga ponudi sočloveku ter tako gradi mostove.

S pomočjo arhivskih dokumentov in muzejskih predmetov smo spoznali vso bedo in gorje vojne, ki problemov, zaradi katerih se je začela, ni rešila. Prinesla pa je velika dodatna bremena, strahove in travme, ki so se zarezale v celice več generacij. Na pragu

Z otvoritve razstave V zaledju Soške fronte v Zgodovinskem arhivu Celje, 14. 9. 2017. Z leve proti desni: dr. Borut Batagelj, direktor Zgodovinskega arhiva Celje; Judita Sega, koordinatorka projekta; mag. Mitja Sadek, direktor Zgodovinskega arhiva Ljubljana, in dr. Bojan Himmelreich, Zgodovinski arhiv Celje (foto: Celje.Info (Robert Gorjanc)).

¹ SI_ZAC/0024 Mestna občina Celje, šk. 195, sign. 11.311/18.

² SI_ZAC/0031 Občina Hrastnik-Dol, šk. 28, sign. 376.

³ SI_ZAC/0011 Okrajno glavarstvo in sresko načelstvo Brežice, šk. 52, sign. E-76.

K. u. k. 5. A. K. / Generalstabsabteilung (Psch).
Psch. Nr. 54068.

Passierschein

für ~~Herrn~~ ~~Frau~~ ~~Fräulein~~ *Maria Sentiur*

Stand: *v.*

Staatsangehörigkeit: *öster.*

Wohnhaft in *Dol*

Alter: *28* Jahre.

Reiseroute: von *Dol bei Hravstnigg*
über *~*
nach *Laibach*
und zurück nach *Dol*

Reisezweck: *Konsultierung des Angehör.*

Antrittstag ab: *6. (sechsten) September 1916.*

Gültig bis *15. fünfzehnten September 1916.*

Unterschrift des Inhabers des Passierscheines:
Maria Sentiur
5. September 1916.

Auf Befehl:
Unterschrift des Ausstellers:
Wagner

Der Passierschein ist ohne ein Ausweispapier einer Zivilbehörde (Reisepaß, Legitimationskarte, etc.) ungültig.
Bemerkung: Bei Eisenbahnfahrten ist dieser Passierschein vor Antritt der Hin- und Rückreise bei der Personenkassa mit dem feuchten Zugsstempel oder dem Stations- und Datumstempel versehen zu lassen.

2654 16

*Dovoljenje za potovanje iz Dola pri Hrastniku v Ljubljano in nazaj
(SI_ZAC/0031 Občina Hrastnik-Dol, sk. 28, sign. 376).*

stoletnice zaključka prve svetovne vojne imamo priložnost, da odpustimo, da gremo naprej v duhu sodelovanja, spoštovanja in zaupanja. Če želimo doseči spravo s preteklostjo, jo moramo najprej dobro poznati. Tudi predstavljen projekt *V zaledju soške fronte* je dodal kamenček v mozaik celotne slike. Vsem sodelujočim v projektu gre zahvala za premikanje meja. To so Judita Šega, Elizabeta Eržen Podlipnik, Mira Hodnik, Marija Kos, Barbara Pešak Mikec, Barbara Žabota, Teja Krašovec, Lilijana Vidrih Lavrenčič in dr. Marko Mugerli. Za celostno podobo projekta je poskrbela Barbara Bogataj Kokalj.

Ob razstavi je poleg kataloga izšla tudi zloženska *V zaledju soške fronte*, in sicer v slovenskem, nemškem, angleškem, italijanskem in ruskem jeziku, ki zgoščeno ter z izborom fotografij in arhivskih dokumentov povzame vsebino kataloga in razstave ter osvetli dogodke na soški fronti (Odprtje soške fronte, Gradnja vojaških železnic, cest in žičnic, Gospodarstvo in industrija v službi države, Izredni dogodki, Begunci in ujetniki, Zdravstvena oskrba, Sprostitev in zabava, Zaključni boji na soški fronti).

Bojana Aristovnik